

11 TEŞRİNİSANI 1942 TARİHLİ VARLIK VERGİSİ'NE BİR BAKIŞ

Dr. Kerem KARABULUT*

ÖZET

Bu çalışmada, varlık vergisi kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Amaç varlık vergisi tartışmalarını yeniden canlandırmak ya da Gayrimüslim vatandaşları dışlamak değil, tam tersine tarihteki bu hatanın günümüzde bir daha yaşanmaması için ders alınmasını sağlamaktır.. Diğer taraftan, buradaki kısa bakışta tam ve kesin bir iddia yapılmadığını da belirtmekte yarar vardır.

ABSTRACT

In this study property tax is briefly presented. The aim is not to start discussion on this tax, on the contrary it is to make it possible to take lessons from the errors in the past. On the other hand, it must be explain that this study does not contain any complete certain claim.

I- Giriş

Vergi sistemlerinin tarihi süreç içerisinde çok farklı isim ve uygulama biçimleri olabilmiştir. Bunların kimisi doğru kimisi ise yanlış uygulamalar olarak yerini almıştır. İşte varlık vergisi de Türk vergi sisteminde uygulanma şansı bulmuş bir yöntemdir. Ancak bu vergi yaklaşık bir yıllık bir süre uygulanmasına rağmen, sebep olduğu iktisadi, siyasi ve kültürel etkileri dolayısıyla hem uygulandığı dönemde hem de günümüzde üzerinde tartışma ve araştırmaların yapıldığı bir vergi türüdür. Bu yazıyla, Türk vergi tarihine giren bu uygulama kısaca tanıtılacak ve üzerinde düşünülmesi gereken bazı gelişmelerden bahsedilecektir.

II- Varlık Vergisi Nedir?

Varlık vergisi kanununun 1. maddesi vergiyle ilgi olarak şu ifadeyi kullanmaktadır: “Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere <<Varlık Vergisi>> adıyla bir

* Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

mükellefiyet tesis edilmiştir”¹ Dolayısıyla, Varlık vergisine II. Dünya savaşının devam ettiği yıllardaki olağanüstü koşullarda bir defaya mahsus olmak üzere konulan bir servet vergisidir denilebilir. Verginin konusu, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü gelirleriydi².

11 Kasım 1942 günü TBMM’de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu” sadece iktisadi değil, siyasi ve kültürel açılardan da önemli bir uygulamadır³.

Varlık vergisi başlangıçta mecburi bir iç borç şeklinde ortaya atılmış fakat Emin Ali Sipahi’nin ecnebilerin buna mecbur edilemeyeceklerini ileri sürmesi üzerine vergiye dönüştürülmüştür⁴.

Vergi ilk kez, Şükrü Saraçoğlu’nun ekonomide ağırlığın Türklere verilmesi kararını almasıyla 1940 yılının kasım ayında CHP’nin gizli oturumunda gündeme gelmiştir. Varlık Vergisi kendisinden önceki tüm vergilerden daha farklıdır. Alınan kararlara göre vergi 15 gün içinde nakit olarak ödenmeliydi. Azınlıklar arasında bu süre içinde vergiyi ödeyemeyenler Aşkale’ye çalıştırılmak üzere gönderileceklerdi.

III- Verginin Çıkarılış Amacı nedir?

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı’ya göre çıkarılan bu yasayla temelde şu hususların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır⁵.

- a- Enflasyonla mücadele için tedavülde para çekmek
- b- Savaş yıllarında “çok para kazanmış olanlardan” vergi almak
- c- Devlet gelirlerini artırmak

Ş. Saraçoğlu varlık vergisinin amacını TBMM’de aynen şöyle açıklamaktadır⁶:

“Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef tedavüldeki (dolaşımdaki) paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber bu kanunun tatbikinden, Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekirler üzerinde toplanan halk buğzunun (düşmanlığının) silinmesi, vergileri ödemek için bizzazure (ister

¹ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 217.

² KORKMAZ, Esfender; **Krizin Bilançosu: Zengin Devlet Fakir Millet**, Enes Mat. Ltd. Şti., İstanbul 2004, s. 178.

³ AKTAR, Ayhan; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 135.

⁴ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 119.

⁵ TOKGÖZ, Erdinç; **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, İmaj Yayıncılık, Ankara 2001, s. 113.

⁶ AKTAR, Ayhan; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim yayınları, İstanbul 2001, ss. 147-148.

istememez) satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir itidal (yumuşama) husule getirmesi gibi tâli faydaların tahassül etmesi (ortaya çıkması) de imkân haricinde addedilemez”.

Ancak üstte yapılan bu açıklamalardan başka o dönemde açıkça ifade edilmeyen amaçların olduğu da iddia edilmektedir. Açıklanmayan amaç olarak, bu vergiyi kullanarak gayrimüslimlerin dışarıya göçe zorlanması belirtilmektedir⁷. Yine belli azınlık gruplarına Müslümanların ödeyeceği verginin on katı vergi salınması da verginin gayrimüslimlerle ilgili bir tarafının olduğunu göstermektedir⁸.

Aynı doğrultuda, Başbakan Saraçoğlu mecliste yaptığı üstteki açıklamasından iki gün önce CHP grubuna Varlık Vergisi Kanunu’nu şöyle sunmaktadır⁹:

“Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz”.

Varlık vergisinin hem ekonomik gerekçelerle hem de azınlıkların geçmişte sahip oldukları imtiyazlara karşı uygulanan bir yöntem de olabileceğini Faik Ökte’nin eserinden anlayabiliriz¹⁰.

“Paranın gün gün kıymetini kaybetmesi, eşya fiyatlarının durmadan yükselmesi, askeri masrafların yükü altında bütçe mefhumunun kaybolması, ihtikârın alıp yürümesi, halkı da, hükümeti de sınırlandırmekte idi. Muhtekirlere, türedi zenginlere karşı her gün biraz daha yoksulluğu arttığını hissedenlerin dış gıcirtıları açıkça duyuluyordu. Mevzuun çetin tarafı, köşebaşlarının, ithal ve ihraç iskelelerinin, ekalliyetler tarafından tutulmuş olması idi. Hâkim ve müstevli unsur askerlik, memurluk ve benzeri işleri elinde tutmuş, buna mukabil ekalliyetler tüccar, komisyoncu, tüccar mümessili ve benzeri adlarla ithal ve ihraç eşyası üzerinde muayyen pürsantajlar koyarak zenginleşmişlerdi. Bu mevzuda Avrupalı müesseselerin iş yapmak hususunda daima dindaşlarını tercih ettiklerine esef etmemek kabil değildir. Bu münasebetlerin üzeri hafifçe kazılırsa altından ahlisalip seferlerinden kalma paslı Haç mevcut olduğu hayretle görülür”.

Kısaca, kanunun çıkarılışını sadece azınlıkların durumuna bağlamak da hatalı olabilir. Bu bağlamda, Faik Ökte’nin eserinde “Varlık Vergisini Göttüren Yollar” başlığıyla hem iktisadi sebeplerden hem de sermayenin Türkleştirilmesi yönünde siyasi ve kültürel hedeflerden bahsedilmektedir¹¹. Ayrıca, o dönemde dünya ülkelerinde uygulanan olağanüstü vergi politikalarının da etkili olduğu ancak

⁷ KORKMAZ, Esfender; **Krizin Bilançosu: Zengin Devlet Fakir Millet**, Enes Mat. Ltd. Şti., İstanbul 2004, s. 178.

⁸ ÖZYÜREK, Mustafa; “Varlık Vergisi (III)”, **Finansal Forum**, 17.08.2000, s. 1.

⁹ AKTAR, Ayhan; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 148.

¹⁰ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 38.

¹¹ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, ss. 34-39.

yöntemin ülkeye özgü rasyonelleştirilememesinin olumsuz sonuçlara yol açtığı da vurgulanmaktadır¹².

IV- Verginin Ana Hatları Nelerdi?

Varlık Vergisi Kanununun ana temalarını Faik Ökte'nin çalışmasından aynen aktarmakta fayda vardır¹³.

“Kanun servet ve fevkalâde kazançlara hitap etmektedir. Kanun esas itibariyle kazanç vergisi mükelleflerini, büyük çiftçileri, uhdesinde 2500 lira iratlı veya 5000 lira kıymetli emlak bulunanları mükellefiyete almaktadır. Şirket şeriklerinin şahıslarına ayrıca vergi konulabilir. Bir mükellef yukarıda yazılı üç gruptan ayrı ayrı teklif olunabilir. Aynı gruptan iki veya daha ziyade teklif edilenlerin büyük vergileri ipka ile küçükleri malmemurunca terkin edilir. Şirketlerde verginin azam ve asgar haddi tayin olunmuştur. Vergiyi tesbitte komisyonlar serbesttir. Vergi 15 gün içinde tarh edilecektir. Unutulanlara 2 ay içinde tarhiyat yapılacaktır. Vergi mahallin en büyük mülkiye âmiri, en büyük malmemuru, ticaret ve belediyelerden seçilecek azadan mürekkep komisyonlar marifetiyle takdir yolu ile tayin edilecektir. Tebliğ, ilân yolu ile yapılır. Vergiye itiraz edilemez. Tahsil müddeti 15 gündür. Bunu takip eden hafta içinde yatırılan vergiler yüzde 1, müteakip haftada yatırılanlar yüzde 2 cezaya tâbidir. Bu devrede borcunu ödeyemeyenler çalışma mükellefiyetine tâbi tutulur. Bunların ücretlerinin yarısı borçlarına mahsup edilir. Çalışma tatbikatı dolayısıyla de mercilere müracaat edilemez. Karı kocanın, bunlarla birlikte oturan usul ve furuun menkul ve gayrimenkulları bu verginin teminatıdır. Mükellefin elindeki menkullere müteallik rehin, temlik iddiaları muteber değildir. Bu bahiste istihkak davası da dinlenmez. Gayrimenkul satışlarında alâkalarının vergiden borçlu olmadığı vâridatça tasdik edilmedikçe muamele tapuca tescil edilmez ilh...”

Ekler kısmında verilen 17 maddelik Varlık Vergisi Kanunu'nun bir özeti niteliğinde olan bu bilgilere göre, uygulamanın en acımasız hususları şöyle özetlenebilir:

Verginin tarhının takdire bırakılması, vergiye karşı itiraz ve temyiz yollarının kapalı olması, mükellefin eşi ve yakınlarına ait varlıklarının teminat olarak ele alınması, çalışma mükellefiyeti ve bu kapsamdaki düzenlemeler.

Örneğin, 100 bin lira borç için çalışma yerine sevk edilen ve 2 lira gündelikle çalıştırılan bir mükelleften kesilen birer lira ile borcunu 250 seneden fazla bir zamanda

¹² ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, ss. 38-39 ve http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=125070 (giriş tarihi: 09.09. 2004).

¹³ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 56.

kapatılması mümkün olabilmektedir. Çalışmaya sevk edilenler arasında borcu 100 bin liradan fazla olan yüzlerce mükellef mevcuttur¹⁴.

V- Vergi Nasıl ve Nerede Uygulandı?

Varlık vergisi kanununun 7. maddesi “Servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tespit etmek üzere her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi âzaları arasından seçilecek ikişer âzadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddit komisyon” kurulmasını hükme bağlamıştır. Yine kanunun 11. maddesi, “Komisyon kararları nihai ve kat’i mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dâva açılmaz” şeklindeki ibaresiyle, komisyonların tespit ettiği vergi miktarının değişmezliğini kararlaştırmıştır¹⁵.

Varlık vergisinin 12. maddesi ise tahakkuk eden verginin 15 gün içerisinde ödenmesini hükme bağlamıştır. Ayrıca, bu süre zarfında vergisini ödeyemeyen mükelleflere gecikmeli durumda ilk hafta için %1, ikinci hafta için %2 faiz tahakkuk ettirileceği de belirtilmiştir. Uzatma ve bayram tatilleriyle birlikte süre 20 Ocak 1943 akşamı dolmuştur. Böylece, vergisini ödeyemeyen mükelleflerin ya işyeri ve diğer varlıklarına el konulmuş ya da vergilerini çalışarak ödemeleri için çalışma yerlerine gönderilmişlerdir ki, gidilen yerler içerisinde en meşhur olanı da Aşkale’dir.

1940’lı yılların ekonomik koşulları, yeni gelir kaynaklarının bulunmasını zorunlu kılmaktaydı. Bunun için başvurulabilecek yollardan birisi zorunlu borçlanmaydı ki, yabancıların piyasadaki egemenliği bunu engelliyordu. Dolayısıyla geriye vergi seçeneği kalmaktaydı. Bu amaçla tüm ülkeyi kapayan, ancak temel uygulama merkezi olarak ekonominin gelişkin olduğu İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Hatay, İçel ve Seyhan gibi iller seçilmiştir¹⁶.

Varlık vergisi uygulaması tüm ülkeyi kapsamasına rağmen, asıl uygulamanın İstanbul’da yapıldığını görmekteyiz. Bunun temel gerekçesinin vergi uygulamasındaki “gizli hedef”in azınlıklar olması ve o dönemde mükelleflerin büyük çoğunluğunun bir ticaret merkezi olan İstanbul’da toplanmış olmalarıdır.

Verginin özellikle Müslümanlar dışındakilere tarh edilmek istenmesindeki gerekçe, Osmanlı’da eli silah tutan her ferdin savaşa gitmesi sonucu Türklerin, savaşta gerek maddi, gerekse manevi olarak çok zarara uğramalarına karşılık, askere

¹⁴ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 57.

¹⁵ AKTAR, Ayhan; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim yayınları, İstanbul 2001, s. 164.

¹⁶ COŞAR, Nevin; “Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri”, **S.B.F. Dergisi**, Cilt: 58 Sayı: 2 Yıl: 2003, s. 3.

alınmayan gayrimüslimlerin ve dönmelerin, savaş gerisinde yaptıkları ticaret sonucunda elde ettikleri fazla kârları¹⁷.

Aşağıdaki tablo varlık vergisi tahakkuk ve tahsilatını Türkiye toplamıyla birlikte vermektedir.

Tablo 1: Varlık Vergisi Tahakkuk ve Tahsilatı

	İstanbul	Oran	Türkiye	Oran
A. Toplam mükellef sayısı	62575	%54	114368	%100
B. Tahakkuk eden varlık vergisi (TL)	317275642-	%68	465384820-	%100
C. Tahsil edilen varlık vergisi(TL)	221307508-	%70	314920940	%100
D. Tahsilatın tahakkuka oranı (C/B)		%69,7		%74,3

Kaynak: Ayhan Aktar, “Varlık vergisi ve Türkleştirme Politikaları”, S: 140.

Görüldüğü gibi, Toplam varlık vergisi mükellefleri açısından %54 ile birinci sırada olan İstanbul’un ağırlığı, tahakkuk edilen vergi miktarında %68’e ve nihayet tahsilatta da %70’e yükselmektedir.

Varlık vergisi uygulamasında itiraz hakkının olmaması ve vergi miktarının belirlenmesindeki adalete uygun davranılmaması bu verginin uygulamasıyla ilgili eleştirilen en önemli konulardan birisidir. Örneğin, aynı işi ortak yürüten ve zenginlikleri aynı olan iki mükellef çok farklı miktarlarda vergiye tabi tutulabilmişlerdir. Buradaki kıstas ise yaşam biçimlerine göre olmuştur. Eğer bu mükelleflerden birisi partilere giden ya da lüks araçlar kullanan biri, diğeri ise evden-işe ve işten-eve şeklinde bir yaşam sürüyorsa, birinci mükellef diğeri için birkaç misli fazla vergiye tabi tutulabilmiştir.

Diğer taraftan verginin uygulanma aşamasındaki önemli yanlışlardan birisi de mükellefin mali gücünün üzerinde hatta tüm varlığıyla ödeyemeyeceği miktarlarda vergiler salınmasıdır.

Bu uygulamalar sonucu ortaya çıkan sonuçlar hem dış dünyada Türk devletinin aleyhine uygulamalara sebep olmuş hem de içte sıkıntılar olmuştur. Ve nihayet artan baskılar sonunda hükümet de fazla dayanamayıp yaklaşık bir yıl sonra 15 Mart 1944

¹⁷ http://mitglied.lycos.de/goezele153/Varlik_Vergisi/body_varlik_vergisi.htm? (giriş tarihi: 09.09.2004).

tarihinde çıkarılan bir kanunla varlık vergisinin hukuken tasfiyesi yapılmıştır. Devlet, bu vergi ile ilgili olarak, o güne kadar tahsil edilememiş tüm alacaklardan da vazgeçmiştir.

VI-Verginin Uygulanmasının Tarihi Bağlantısı Olabilir mi?

Aslında varlık vergisi sadece azınlıklar için çıkarılmamıştır. Ülkedeki savaş ve karmaşadan yararlanarak haksız kazanç elde edenler için çıkarılmıştır. Ancak, uygulama daha çok Gayri müslimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin, müslümanlara vergiyi ödeyemeyince çalışma mükellefiyeti uygulanmamıştır. Bununla birlikte, varlık vergisinde gayri müslimlerin çok büyük bir pay tutmasını şu bakışla da değerlendirmek mümkündür: İkinci Dünya Savaşı koşullarında esnaf-tüccar ya da zengin olanlar sadece (büyük çoğunlukla) gayri müslimlerdir. Dolayısıyla, varlık vergisinin ödeyicilerinin büyük çoğunlukla gayrimüslimler olması doğaldır. Diğer taraftan bu zümre Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri birçok ayrıcalık ve imtiyazlara sahip olmuştur. Bu nedenle, tarihi bu birikimin bir sonucu olarak da bu kesime yüklenilmiş olunabilir. Varlık vergisiyle ilgili birinci elden kaynakta tarihsel bağlantıyı doğrular ifadeler yer almaktadır¹⁸.

“Milli harpten sonra düşülen hataların başında ecnebi sermayesi düşmanlığı gelir. **Bu beklili de kapitülasyon rejiminin bir aksülâmeli idi.** İdareciler bu aksülâmeden kendilerini kurtaramamış, bu çıplak yurdun imarında müsait şartlarla ecnebi sermayesini çalıştırmaktan ürkmüşlerdi. Cumhuriyet hükümetleri bu hataya bir hata daha ilave ederek demiryolu, liman gibi eski ecnebi sermayeli envestismanları devletleştirmeye kalkışmışlar, günün bütçesini ağır yükler altında bırakmak gaffletini göstermişlerdir. Bu sebeple yeni işler yapılamadığını izaha hacet yoktur”.

Yine Faik Ökte'nin çalışmasının 210. sayfasında şu ifadeler yer verilmektedir. “... Bu verginin hasren ekaliyetlere tevcih edilmiş olması, Hıristiyan dünyasının mali mahafilinde aleyhimize haçlı seferlerden süzülüp gelen bir hava estirdiğini tahmin etmek güç değildir”.

Bir başka yorumda “Varlık Vergisi’ni hazırlayan olgular İkinci Dünya Savaşından çok öncelere dayanmaktadır” ifadesi kullanılarak azınlıkların Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki konumlarına atıfta bulunmaktadır¹⁹.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki 1915 sanayi sayımına göre, Osmanlı sanayiinde sermayedar ve işçi olarak Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin aldıkları pay ise tablo 2’deki gibidir.

¹⁸ ÖKTE, Faik; **Varlık Vergisi Faciası**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951, s. 20.

¹⁹ http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=123923 (giriş tarihi: 09.09.2004).

Tablo 2: 1915 Sanayi Sayımında Türkler ve Azınlıkların Sermaye ve İşçilikteki Payları

	Sermayedar olarak (%)	İşçi olarak (%)
Türkler	15	15
Rumlar	50	60
Ermeniler	20	18
Yahudiler	15	10

Kaynak: Rıdvan Karluk, “Türkiye Ekonomisi”, S: 194, 1996.

Görüldüğü gibi, Türkler hem sermayedar hem de işçi olarak sadece %15’lik bir paya sahiptir. Azınlıkların Osmanlı sanayiinde ve dolayısıyla Osmanlı ekonomisinde hakim duruma gelmeleri aslında çok eski tarihlere dayanmaktadır. 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması (bilinen ismiyle Balta Limanı Anlaşması) Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik bağımsızlığını kaybettiğinin açık bir belgesidir. Örneğin bu anlaşmanın bir maddesinde “İngiliz tüccarları, ortakları veya adamları, Osmanlı devletinin her yerinde her çeşit malı istisnasız alıp satabilecek ve iç ticarete en imtiyazlı yerli tüccardan fazla vergi ödemeyecektir” denilmektedir²⁰. İşte İngiliz tüccarlarının adamları ve ortakları çoğu zaman Türkiye’deki azınlıklar olmuşlardır. Hatta Dünyunu Umumiye İdaresini işletenler azınlıklardır. Konuyla ilgili olarak bir başka kaynaktaki şu vurgular dikkat çekicidir²¹:

“1838 Baltalimanı Antlaşması’yla zengin olanlar komisyonculardı. Savaş yıllarında “milli sermaye” yaratma amacıyla zengin yapılanlar da yine o komisyonculardı!”. Yazar bu vurgunun devamında komisyoncuların Yahudiler veya Türkleşmiş Sabetayistler olduğunu da belirtmektedir. Aynı kaynakta, “İlk bakışta haksızlık var gibi görülüyor. Ama Osmanlıdan o güne uzanan dönemde piyasaya gayrimüslimlerin hâkim olduğunu düşünürseniz, “bunun o kadar da” haksız olmadığını düşünebilirsiniz. Savaş zenginleri arasında Müslüman sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır” ifadesi de yer almaktadır.

Yine Galata Bankerleri olarak bilinen ve İmparatorluğun iç borç bulmada başvurduğu kesim de azınlıklardan oluşmaktadır. Bunlar, XVI. Yüzyılda devletin sürekli denetimi altında oldukları için iltizam işleriyle uğraşabildikleri halde, faizcilik

²⁰ KARLUK, Rıdvan; *Türkiye Ekonomisi*, Beta yayınları, İstanbul 1996, s. 611.

²¹ YALÇIN, Soner; *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, Doğan Kitap, İstanbul 2004, ss. 228,339.

yapamıyorlardı. Osmanlının son dönemlerinde ise her türlü ayrıcalıktan yararlanabilmişlerdir. Yine XVII. Yüzyılda, Rumlar ön plana çıkmış ve Avrupa'da gelişen merkantilizmin İstanbul temsilcileri haline gelmişlerdir²². Tanzimat'ın ilanından sonra, sadece İstanbul'daki gayrimüslimler değil, taşralardakilerin de güçlendikleri ve vergilerini cemaatleri ve kendi meclisleri vasıtasıyla ödeme olanağını buldukları ve bu yolla türlü haksızlıkları yaptıkları belirtilmektedir²³. Üstelik bu kesim, hem ticari hem de siyasi hususlarda dış ülkelerle zaman zaman işbirliğine de girebilmiştir. Acaba varlık vergisi uygulamasında azınlıkların tarihi süreç içerisinde kendilerine sağladıkları bu avantajlarının sonucu olarak, Cumhuriyet döneminde bir "dışa vurum" var mıdır? Bu soruya evet ya da hayır demek zordur. Faik Ökte'nin çalışmasından üst kısımlardaki alıntılara bakıldığında evet demek mümkündür. Ancak, hayır denilmesini gerektirecek yönler de vardır. Örneğin, Atatürk döneminde böyle bir sıkıntı yaşanmamıştır. Üstelik ülke ekonomisi 1923-1938 döneminde daha zayıftı denilebilir. Dolayısıyla, Varlık vergisi uygulamasına tarihi sebep ne olursa olsun dönemin uygulayıcıları tarafından yapılmış tarihi bir hata olarak bakmak mümkündür.

Sonuç

Varlık Vergisi, haksız, adil olmayan ve azınlıkları hedef alan bir vergi olarak düşünülebilir. Verginin oranı, matrahı, mükellefi ve cezası adalet ve etkinlik ilkesinden uzaktır. Bu nedenle, böyle bir verginin uygulanması yerine daha uygun yöntemler ve uygulamalar yapılabilirdi. Ancak, bütün bunlara rağmen, konuyu o dönemin koşullarında uygulanmış hatalı bir uygulama olarak düşünerek, Günümüzün modern Türkiye'sinde azınlık kavramının dahi ortadan kaldırılıp bütün vatandaşların Demokratik Cumhuriyet şemsiyesinde huzurla yaşaması sağlanmalıdır.

---

²² TABAKOĞLU, Ahmet; **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 1994, s. 187.

²³ ÇAKIR, Coşkun; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre yayınları, İstanbul 2001, ss. 87-88, 186.

Ekler: Varlık vergisi kanunu

T. C.

BAŞVEKÂLET

Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi

Müdürlüğü

VARLIK VERGİSİ HAKKINDA KANUN

Kanun No.: 4305

Kabul tarihi: 11-11-1942

Neşri tarihi: 12-11-1942-5255

1. VERGİNİN MEVZUU

Madde 1- Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere <<Varlık Vergisi>> adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

Madde 2- Varlık Vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

- A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri, mucibince mükellef bulunanlar;
- B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunla yazılı komisyonlarca tesbit edilenlerdir);
- C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekunu 2.500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5.000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;
- D) 1939 senesindenberi 2395 veya 2728 kanunlar mucibince vergiye tâbi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;
- E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellâl veya simsar olmadığı halde 1939 senesindenberi, velev bir defaya münhasır olsa bile, ticari muamelelere

tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak, her ne nam ile olursa olsun, para veya ayniyat almış olanlar;

Madde 3- İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tâbi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler, yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tâbi değildirler.

Madde 4- 1837 sayılı Bina vergisi Kanununun 3 üncü ve 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanununun 2 inci maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

Madde 5- Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarholunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. VERGİNİN MİKTARI

Madde 6- Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin mükellefiyet derecelerini, her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye tekaddüm eden son yılda tarh edilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını, çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayri menkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tesbit ederler. Ancak 2385 sayılı kanunun 11 inci maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilânço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limited ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri, 1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlarda terk, devir ve tasfiyeye takaddüm eden son seneye ait sâfi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.

İkinci maddenin (B) fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemez.

3. VERGİNİN TARHI

Madde 7- İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tesbit etmek üzere her vilâyet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi âzaları arasından seçilecek ikişer âzadan müteşekkil bir ve icabına göre müteaddit komisyon kurulur. Ticaret odası bulunmayan yerlerde, bu odanın seçeceği âzalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraattan anlıyanlar arasındaki iki âza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kurulan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendileri de icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların, büyük çiftçileri tesbit için yapacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarının kendi âzaları arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraatten anlıyanlar arasından seçilecek iki âza komisyona iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavat halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

Madde 8- Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tesbit ettikleri sırada şirketlerinde servetleri derecesini ve fevkalâde kazançlarını araştırarak bunlarında mükellefiyetlerini takdir ederler.

Madde 9- Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tesbit işini on beş gün içinde intaç ile mükelleftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmıyan âzası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntehibisani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların âzası tamamlanır.

Madde 10- Mükelleflerin tesbiti sırasında komisyonlarca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağıtılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tesbit olunarak 7 nci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. Komisyonlar âzami onbeş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.

4. VERGİNİN TEBLİĞ VE TAHSİLİ

Madde 11- Komisyon kararları şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde mahallere listeler yapıştırmak suretiyle ilân ve tebliğ olunur. Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve kat'i mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dâva açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarh edilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük mal memuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

Madde 12- Mükellefler vergilerini, talik tarihinden itibaren on beş gün içinde mal sandığına yatırmağa mecburdurlar.

Onbeş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin en büyük malmemuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayri menkul mallariyle alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilir.

Onbeş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilerin Tahsili Emval Kanununa tevfi kan tahsiline tevessül edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemiye mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yarinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmıyan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tâbi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını mütecaviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tâbi tutulmıyabilirler. Bu fıkra hükmüne göre çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı onbeş günlük müddet içinde vergilerini vermeyen mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tâhvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili Emval Kanununun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

Madde 13- Kollektif ve Komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili Emval Kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditler çalışma mecburiyetine de tâbi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler kat'î olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerine dâva açılmaz.

5. TEMİNAT

Madde 14- Varlık Vergisiyle mükellef tutulanların ikametgâhlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve fûru ile kardeşlerine ait dükkân, mağaza depo, ambarı fabrika ve imalâthanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibine alınacak vergi zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili Emval Kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tesbiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin zilyedliği altında veya yukarda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteakik satış temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyeran olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilzama veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenid olmıyarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icrai hacizler bu teminat hükmüne hâlel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağının tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların Varlık Vergisi mükellefiyeti ile ilişkisi olmadığı alâkalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.

6. MÜRURUZAMAN

Madde 15- 9 ve 10 uncu maddelerde yazılı müddet ve şartlar içinde tarhedilmeyen vergiler, bu müddetler geçtikten sonra yeniden tarh ve tahsil edilemez.

Bu kanun mucibince tahakkuk ettirilmiş olan vergiler 1943 mali yılından itibaren beş yıl sonra tahsil olunamaz. Verginin tahsili için yapılacak her nevi takip muameleleri, müruruzamanı keser.

7. MERİYET MADDELERİ

Madde 16- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 17- Bu kanunun hükümlerini yürütmeğe İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

11/11(teşrinisani)/1942

(Aslına Uygundur)